

K NIEKTORÝM OTÁZKAM MYSLITEĽSKÉHO VÝVINU I. HRUŠOVSKÉHO

MILAN ZIGO, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FFUK, Bratislava

ZIGO, M.: On Some Issues in the Development of Hrušovský as a Thinker.
Filozofia 42, 1987, No. 4, p. 435.

In the first part of the paper the author brings out his own periodization of the genesis of Academician Hrušovský's philosophy. He differentiates six dominant stages in Hrušovský's development from scientism to Marxism and within his Marxist period. In the second part of the paper he outlines basic problems in Hrušovský's genesis. He accentuates that the dominant sphere of Hrušovský's activity as a thinker was philosophy of science, inspired markedly by the ideas of neopositivism in the beginning, influenced also by dialectical materialism. He holds that the chief weak point of Hrušovský's thinking was his inability to overcome empiricist approach to scientific (and philosophical) cognition. Simultaneously he points out that Hrušovský's apprehension of objective reality, dialectics and also of practice became deeper. He evaluates the basic importance of Hrušovský's work for the formation of professional Marxist philosophy in Slovakia.

Začneme niekoľkými strohými tvrdeniami, ktoré sú východiskovými postulátmi ďalších úvah.

a) Igor Hrušovský je jednou zo zakladateľských osobností modernej filozofie, čo na Slovensku prakticky znamená *marxistickej* filozofie. Vieme, že už bližšie rozvedenie tejto východiskovej vety — na ktorej by sme sa napokon predsa len všetci zhodli — by si vyžadovalo samostatnú konferenciu. A možno by nestačila len jedna.

b) Hneď pridávam ďalšie, zrejme menej diskutabilné tvrdenie: I. Hrušovský ako všetci filozofi zakladateľskej generácie, sa vyznačoval *všestrannosťou* svojich vedeckých a mysliteľských záujmov, nebol a nemohol byť úzkym špecialistom. A treba dodať: ani ním nikdy nechcel byť.

c) Tretia východisková téza, bez ktorej — podľa nás — nemožno vstúpiť do terénu Hrušovského uvažovania, znie: Jeho dielo je živou kronikou (dôraz je na *živou*), autentickým zápisom osobnostného prepracúvania sa slovenského intelektuála k marxizmu. Tým sa odlišuje — v dobrom i zlom — od ďalších zakladateľských osobností našej marxistickej filozofie.

d) Všestrannosť však nevylučuje, naopak predpokladá existenciu *dominanty* (prípadne viacerých dominánt, pravdaže hierarchicky alebo historicky usporiadaných), bez ktorej by tendovala k nezreteľnosti. U Hrušovského takou dominantou, ako sme ho čítali, a čítame, a ako sme ho mali možnosť počúvať — a neskoršie na počuté aj v ostnato-láskavom (teda typicky dialektickom) rozhovore replikovať — bola a ostane *filozofia vedeckého poznania*.

Pre ľahšiu orientáciu v celkovom vývine Hrušovského filozofie pokúsime sa najskôr o náčrt (pravdaže, predbežný a približný a teda podmienený) periodizácie vývinových etáp jeho myslenia. Ide tu vlastne o vytýčenie hlavných orientačných bodov, historického rámca, ku ktorému by sa mali vzťahovať ďalšie úvahy a tvrdenia.

Predovšetkým, ako pri každej periodizácii, treba mať na zreteli, že jednotlivé obdobia nie sú — až na výnimky, — ostro oddelené. Jedno prechádza v druhé často s takmer nebadateľným posunom orientácie obsahu problematiky a významu pojmov. Ďalej, v diele, ktorého autor mal šťastie, že mohol v podstate kontinuitne pracovať (čo v zakladateľskej generácii filozofov nebolo samozrejmé a bežné), sa objavujú isté návraty, anticipácie a recidívy rozličných vývinových etáp, obrazne povedané, akési „interferencie“, ktoré, posudzované historicky, t. j. z pozície danej chvíle, môžu znamenať rovnako vzostup ako aj úpadok hodnotného mysliteľského diela. Táto črta je výrazná práve v diele Hrušovského, ktorý bol — až na určité dobové licencie — veľmi rezervovaný voči myšlienkam a koncepciám, ktoré mysliteľsky takpovediac „nestrávil“, osobnostne hlboko nepremyslel a neinteriorizoval do svojho spôsobu uvažovania o svete a videnia sveta, ktoré odporovali jeho osobnostnému naturelu, alebo nechávali ľahostajnú jeho „sacro-sanctu“, ako nazýval v posledných rokoch života to, čo by sme označili ako „svedomie mysliteľa“.

Podľa nášho názoru Hrušovského mysliteľský vývin (v úzkom spojení s jeho vplyvom na slovenskú vedu, kultúru a spoločenský život všeobecne) možno rozčleniť na tieto základné etapy:¹

1. Utváranie sa a dozrievanie jeho filozofických záujmov, kryštalizácia hlavných tematických oblastí a prvé formulácie vlastných, viac či menej samostatných postojov a hľadísk. Najdôležitejšou špeciálno-vednou základňou týchto úvah je v tejto počiatkovej etape biológia a sčasti psychológia, predovšetkým koncepcie hľadajúce špecifikum biologického (a psychologického) v čomsi odlišnom od fyzikálno-chemického aspektu živej hmoty. Hrušovský to hľadá v „totalite“, ako on vraví, biotickej roviny, inšpiruje ho najmä Drieschovo učenie o entelechii, a všímajúc si — kriticky — aj holistické a emergentistické koncepcie, a pokiaľ ide o psychické procesy, čerpá podnety najmä z geštalizmu. (Hodno zaznamenať, že z týchto pozícií kritizuje aj Schlicka za „povrch-

¹ Táto periodizácia predstavuje jeden z možných prístupov. Diskutabilné sú nielen dátumy (roky) označujúce začiatok či koniec jednotlivého obdobia — pretože prechody boli zväčša plynulé, ale aj počet období. Hrušovský sám napr. pri náčrte svojho mysliteľského vývinu odhliada od toho obdobia, ktoré tu my uvádzame ako prvé a odlišnosti sú aj v ďalšom členení (pozri 1, najmä s. 126—142).

ný pozitivizmus“). Toto, spolu s analýzami problematiky tvorivosti (invenčnosti) ľudského myslenia, malo mimoriadny význam pre Hrušovského vývin k pochopeniu *dialektiky* (od začiatku chápanej ako materialistická dialektika). A to napriek tomu, že niektoré z uvedených tém sa dostávajú do pozadia v ďalších etapách jeho vývinu, čo platí ešte viac o inšpiračných zdrojoch, ktoré sú čoskoro nahradené inými, a to prevažne z novopozitivistického myšlienkového okruhu. Ďalší inšpiračný zdroj — totiž dialektický materializmus — často citovaný v prvotine *Invencia a vývoj* (Bratislava 1935), ktorá spolu s časopiseckými štúdiami päťročia 1935—1939 reprezentuje toto obdobie, sprevádza už celé jeho dielo.

Pri tomto období sme sa zastavili trochu dlhšie, pretože sa nazdávame, že poznačilo Hrušovského vývin viac, ako sme si doposiaľ všimli a ako aj sám pripúšťal. Okrem niektorých čiastkových otázok (napr. určité Drieschove argumenty v prospech špecifickosti biologického, ako reštitúcia orgánov a pod.) sa síce nájde málo *bezprostredných* ohlasov tohto obdobia v jeho neskorších prácach, ale sú tu založené dlhodobé tematické tendencie jeho diela a sčasti sa črtajú aj viaceré prístupy, príznačné pre jeho neskoršie myslenie. (Len pre ilustráciu uveďme aspoň názvy niektorých kapitôľ z knihy *Invencia a vývoj*: vedecká reč, vedecké poznanie, formálna správnosť a konkrétna platnosť, empirická veda, explikatívne a normatívne sústavy, dynamika vedeckého poznania, teória dialektického materializmu, kauzalita a determinizmus, dialektika progresu, socialistická spoločnosť).

2. Obdobie Vedeckej syntézy a intenzívneho úsilia vypracovať novú, modernú metodológiu vied s využitím podnetov novopozitistickej a štrukturalistickej teórie a metodológie vied, ako aj prvkov dialektiky, čerpaných z marxistickej filozofie. Toto úsilie z hľadiska vývinu slovenskej vedy, v ktorej dominoval už antikvovaný staropozitivistický deskriptivizmus a faktografia a na druhej strane romantické rojčenie, bolo pozitívne. Znamenalo výraznú inováciu jej metodologického inštrumentária a účasť filozofa v tomto pohybe mladej vedeckej generácie bola sama osebe cenná pre prestíž filozofie na Slovensku. Pri všetkých výhradách voči Hrušovského „zaťaženosti“ pozitivizmom a štrukturalizmom, nemožno neoceniť, že tento filozof „infiltraval“ slovenskú vedu nezanedbateľnými prvkami dialektiky, a to marxistickej dialektiky *zvnútra*. Navyše to všetko prebiehalo v čase nástupu a potom vlády najmenejšej klérofašistickej reakcie u nás. Za najvýznamnejšiu indíciu jeho približovania sa k pochopeniu marxizmu vôbec, a v oblasti filozofie osobitne, možno azda považovať skutočnosť, že čoraz výraznejšie sa uňho presadzuje tendencia skúmať prakticky simultánne problémy logiky vedeckého poznania s problémami jeho vývinu, ako to dokumentujú dve najvýznamnejšie práce tohto obdobia, totiž *Teória vedy* (1941) a *Vývin vedeckého myslenia* (1941). Táto simultánnosť, ktorá znamenala istú komplementárnosť oboch prístupov, začala prerastať v začiatky dialek-

tickej jednoty v diele *Francis Bacon a rozkvet anglickej filozofie* (1945).

3. Obdobie rokov 1945—1950 [resp. 1951] je mimoriadne zložitá a rozporná. Doterajší pozitívny vývin smerom k marxizmu kulminuje v knihe o Engelsovi (*Engels ako filozof* 1946) a Hrušovský sa vo vysokoškolských prednáškach a ďalších vystúpeniach otvorene hlási k marxizmu a vo svojom chápaní ho aj propaguje.

Zároveň v strede tohto obdobia vychádza jedno z jeho kľúčových diel, *Problémy noetiky* (1948), v ktorom sa objavujú — najmä v častiach venovaných teórii a metodológii vedy — výrazné a nesporné návraty k novopozitivismu. Kniha však na druhej strane obsahuje, najmä pokiaľ ide o problematiku vývinu vedy (jej sociálnej funkcie a spoločenskej podmienenosti vedeckej práce), množstvo tvrdení, téz, formulácií podmienených marxistickou filozofiou a znamenajúcich ďalší krok týmto smerom. Zásadne nemožno vidieť v *Problémoch noetiky* iba recidívu novopozitivismu (i keď v niektorých častiach tohto diela je silnejšia ako v ktoromkoľvek inom jeho diele). Iba podrobnejšie skúmanie stavu filozofie vedy a metodológie vied vo vtedajšej marxistickej filozofii ukáže, že tento regres v osobnom vývine Hrušovského — v tejto a len v tejto konkrétnej oblasti — bol podmienený čoraz zjavnejšou stagnáciou riešenia týchto problémových okruhov vo vtedajšej marxistickej filozofii. Čo sa týka prijatia sociálnej filozofie marxizmu a ďalších jej oblastí, tu u Hrušovského nenachádzame nijaké váhanie.

4. V rokoch 1950—1956 Hrušovský — aspoň ako o tom svedčia jeho publikácie — vcelku prijíma zjednodušenú a do veľkej miery aj zdogmatizovanú podobu marxistickej filozofie, aká sa v tom čase u nás presadzuje. Ide o veľmi zložitú obdobie, v ktorom dochádza k istému poklesu *odbornej úrovne* filozofie, jej rozvoja u špičkových predstaviteľov (a teda aj u Hrušovského); no po prvé zároveň, hoci v zjednodušenej podobe, filozofia, ako jadro vedeckého svetonázoru, vstupuje do povedomia širokých mas všeobecne, a mládeže osobitne (s čím sa napríklad nemôžeme pýšiť dnes), a po druhé pre rozvoj filozofie ako vednej disciplíny sa vytvárajú u nás nevídané inštitucionálne a kádrové predpoklady. Hrušovský, náš učiteľ, zrejme cíti túto ambiguitu situácie, tým viac, že zastáva v tomto čase popredné funkcie na univerzite, FFUK i v Slovenskej akadémii vied. Začína sa uskutočňovať jeho túžba po materiálnom zabezpečení slovenskej vedy a filozofie, nad nedostatkom ktorého si tak hlboko povzdychol pred čosi menej ako dvadsaťročím v DAVE. Preto — domnievam sa — vrhá sa so zápalom takým netypickým pre vedáтора, do organizátorskej práce v oblasti vedy. No ako mysliteľ nepochybne trpí. Namiesto dielne ducha, po ktorej tak túžil, sa ocitá uprostred myšlienkových prefabrikátov, ktoré jednoducho musí akceptovať.

Intelektuál sa teraz uškrnie, je to napokon jeho povinnosť, ktorú predpisuje bontón druhu, ku ktorému patrí. Ale náš učiteľ a my, ktorí sme s rozšírenými zrenicami hriechom poznania nedotknutých očí sledovali

jeho slová a činy a prostredníctvom nich vstupovali do slovenskej filozofie, nemáme dôvod uškŕňať sa. Bola taká doba a my sme boli jej súčasťou. Je aj jeho, hoci nielen jeho zásluhou, že sme dnes tu a môžeme vydať svedectvo o minulosti, ale navyše — pri všetkej skromnosti — demonštrovať to, čo sa odvtedy — a paradoxne: aj vďaka vtedajšku — dosiahlo.

Publikované práce Hrušovského z tohto obdobia ukazujú, že jeho mysliteľská iniciatíva sa v tomto období aspoň navonok zastavila, že sa viac sústredil na adaptáciu na jestvujúce prístupy a vzory, ako na rozvoj vlastného myslenia. Môže za to doba, ale aj on. Pretože si uvedomoval isté mysliteľské zlyhanie v tomto období, odmietal sa k nemu — dokonca aj v súkromných rozhovoroch — vracáť. Nie je to veľmi hrdinský postoj, o to viac, že jeho práce z tohto obdobia, vrátane knihy *Filozofia a veda* (1955), v ktorej sa prispôsobivosť prefabrikovaným vzorom prejavuje najväčšími, ďaleko zaostáva v akceptovaní „dobových imperatívov“ (ako sa zaobalene vyjadroval) v porovnaní s „výkonmi“ iných vtedajších predstaviteľov spoločenských vied a filozofie.

Predsá si však myslíme, že bez problémov a snažení tohto obdobia nebolo by ďalšieho mysliteľského vývinu Igora Hrušovského. Bol totiž nútený, viac ako kedykoľvek predtým, skúmať a vážiť argumenty v prospech marxistického myslenia a toho, čo sa zaň právom—neprávom vydávalo. Užho to znamenalo obrátiť sa znova ad fontes, začítať sa opäť a ešte hlbšie do klasikov a do tých autorov, ktorých sa už predtým naučil vážiť — a porovnávať. Toto „školenie“, — čo sa týka okolností nie najpríjemnejšie — sa pozitívne prejavilo v jeho ďalšom osobnostnom vývine.

5. Ďalšie vývinové obdobia, ktoré časovo možno situovať približne do rokov 1957—1971, predstavuje — podľa nášho názoru — sčasti návrat k viacerým minulým stanoviskám (tým sa podobá tretiemu obdobiu, charakterizovanému *Problémami noetiky*), sčasti oživenie pôvodných marxistických myšlienok, nezasiahnutých dogmatizmom, a napokon intenzívny záujem o nové pohyby v marxistickej, najmä sovietskej filozofii. Je to vnútorne najmenej jednotné vývinové obdobie, pretože pod vplyvom prúdových a časom až krízových zmien, sa do sféry Hrušovského myslenia dostávajú aj fragmenty koncepcií a iné neorganické vplyvy, ktoré fakticky už dávnejšie prekonal. Toto konštatovanie však vôbec neznamená, že Hrušovský podľahol „lákadlám“ doby a začal sa vzdávať marxizmu. Naopak, využil ponúkajúcu sa možnosť uplatniť svoje myslenie, rozvinúť úvahy o „štruktúrológii“ a pod., ktorými chcel prispieť bona fide k operacionalizácii dialektickej metódy vo vedách. Ak túto snahu treba hodnotiť opatrne, pretože jej vyznenie nebolo jednoznačné, jeho postoje osobné i teoretické v čase krízy konca šesťdesiatych rokov boli — cum grano salis — jednoznačné a pomáhali správnej orientácii našej spoločnosti, najmä našej vedeckej inteligencie.

6. V ideologickom i spoločenskom chaose uvedeného obdobia sa

otvára ďalšia, už záverečná etapa nášho mysliteľa, reprezentovaná jeho časopiseckými štúdiami a knižnými prácami, ktoré vyšli v sedemdesiatych rokoch. Za všetky uvedme aspoň tézovitú „summu“ jeho filozofie, knižku *Dialektika bytia a kultúry* [1975]. V relatívnej pohode, narúšanej polemickými výpadmi, ktoré — ako to dosvedčuje ich tón a najmä podtón — nemierili často iba proti názoru, ale skôr proti tomu, kto ho vyslovil, pokúša sa formulovať svoju ontologickú koncepciu a na jej základe — aspoň v skratke — systematicky znovu (a v mnohých ohľadoch aj po novom) vyložiť celú svoju filozofiu. Opiera sa o najnovší vývin vedy, o prehĺbené štúdium klasikov marxizmu-leninizmu, a najmä o inšpirácie vychádzajúce z nového rozmachu sovietskej filozofie. Dnes je už zrejmé, že jeho ontologická koncepcia, do ktorej vkladal toľko nádejí, nie je riešením nastolených problémov, ale skôr ďalšou výzvou riešiť ich. To však nie je podstatné. Podstatné je, že sa pokúsil na pôde *dialektického materializmu* o samostatnú, svojskú interpretáciu takých základných pojmov ako bytie, hmota a pod., že prelomil mnohoročnú inerciu pri narábaní s týmito kategóriami, prekliesnil cestu k ich skúmaniu a pozval nás, aby sme ho nasledovali. Nech už výsledok jeho úsilia hodnotíme (a budeme hodnotiť) akokoľvek, bol v slovenskej filozofii prvý, čo si postavil túto úlohu, z filozofických úloh najťažšiu.

Keď sa celkove pozrieme na Hrušovského mysliteľský vývin, vidíme, že si veľmi skoro a *trvalo* osvojil základné princípy historického materializmu (závislosť spoločenského vedomia od spoločenského bytia, materialistický výklad dejín atď.), vrátane ich ideologických dôsledkov, čo ho priamo viedlo k rešpektu a obdivu krajiny soviетov. Oveľa zložitejšie to bolo s jeho prepracúvaním sa k dialektickému materializmu. Vyzerá to paradoxne, najmä u filozofa, ktorý sa sústreďoval na otázky vedy a jej metódy. Treba však brať do úvahy aj historické okolnosti. Ak uskutočnenie niektorých základných ideí historického materializmu v predvojnovnej socialistickej spoločnosti v ZSSR pôsobilo inšpiratívne, nerozpracovanosť, a tým aj neúčinnosť dialektického materializmu ako základu metodológie prírodných vied priam provokovala tendencie „obohatiť“ ho o niektoré koncepcie buržoáznej filozofie vedy. A tak sa stalo, že skutočný zakladateľ slovenskej marxistickej teórie a metodológie vedy sa dlho potom, čo si osvojil základné princípy marxizmu, potuloval po meandroch rozličných, najmä novopozitivistických a štrukturalistických koncepcií filozofie vedy.

II.

Aj tento stručný a nepochybne približný náčrt mysliteľského vývinu Igora Hrušovského jednoznačne ukazuje, že to bol *vývin k marxizmu* a od polovice štyridsiatych rokov vývin *v rámci marxizmu*. To mu nemohli uprieť ani tí, čo sa naňho zvykli pozeráť ustavične s akýmsi podozrením.

Keby sme sa pokúsili graficky vyjadriť zákruty, či ako rád hovorieval, „peripetie“ jeho ideového vývinu, krivka, ktorá by tento vývin zobrazovala, jeho takpovediac „ideograf“, by bola veľmi zubatá. *Zubatosť* v takomto prípade akoby symbolizovala úporné *prehrýzanie sa* k marxizmu. Pritom tieto peripetie osobného vývinu úzko súvisia — hoci nie sú úplne synchronizované — s peripetiami vývinu našej marxistickej filozofie, ale aj spoločnosti vôbec v polstoročí, v ktorom Hrušovský pôsobil.

Pôsobil od začiatku do konca *verejne*. Citlivý, priam plachý človek, súčasne písal i predvádzal scenár svojho života [totož svojho myslenia, ktoré bolo jeho životom], priamo, na verejnosti. Ak ostalo niečo utajené, rozhodne to nie sú problémy, pochybnosti a podľžnosti, čo ho kvárili, ale trpké — i keď azda nie vždy spravodlivé, no také ľudské — poťažkanie si na tých, čo mu mohli, mali, ba museli rozumieť, a predsa mu rozumieť nechceli.

Podstatné poučenie, ktoré z jeho vývinových peripetií vyplýva, je pochopenie, že k marxizmu vedie viacero ciest, no jedna jediná poskytuje akú-takú záruku, že ten, čo sa marxistom *stal*, ním aj *zostane*, či presnejšie, *vždy sa ním znovu stáva*. Touto cestou je aktívna účasť na rozvíjaní marxistického myslenia a socialistickej spoločnosti, čo zároveň predpokladá sebakritický prístup k vlastnému podielu na dosiahnutých „výšinách poznania“. Toto kritérium Hrušovský vo svojej vedeckej pedagogickej i organizátorskej práci bez všetkých pochybností vrchovato naplnil.

Iba takýto vývinový, konkrétne, historický pohľad nám umožní objektívne zhodnotiť význam Hrušovského diela pri udomácnovaní sa a rozvoji marxistickej filozofie na Slovensku. Iba v dvoj pohľade, v ktorom sa zjednocuje optika danej chvíle s optikou historického odstupu, možno vysloviť relatívne spravodlivé hodnotiace súdy.²

Situácia sa navyše komplikuje šírkou problémov, ktoré filozof Hrušovský tematizoval vo svojom diele. Ak sa obmedzíme iba na stručnú enumeráciu, treba uviesť aspoň tieto: predovšetkým je to rozsiahla problematika filozofie vedy, o ktorej je tu priebežne reč. Ďalej je to problematika bytia, do riešenia ktorej smerovalo jeho posledné úsilie. Nepochybne oživil záujem o ontologickú problematiku a podnietil v tejto sfére nové úlohy i nové prístupy a riešenia. A potom je to rozsiahla problematika dejín filozofie, do ktorej prispel rovnako početnými metodologickými úvahami ako aj praktickými počinmi. Inicioval spracovanie dejín filozofie na Slovensku i desaťzväzkovú *Antológiu z diel filozofov*, ktorá poskytla slovenskému čitateľovi reprezentatívny výber textov

² Využívajúc analógiu s optikou, dodávame, že interferencie či superpozície, ktoré pri takomto dvoj pohľade vznikajú, môžu vyvolať vznik závažných chromatických vád. Našťastie, tento nedostatok možno v podstatnej miere eliminovať fundovanou teoretickou analýzou, ktorá postupnými aproximáciami smeruje k relatívne objektívnemu, a teda adekvátnemu obrazu mysliteľa a jeho výkonov.

z doterajšieho vývinu filozofie. V neposlednom rade sú tu jeho štúdie, úvahy i praktické počiny smerujúce do oblasti filozofie kultúry všeobecne, a filozofie umenia zvlášť.

Pokúsme sa však doplniť tieto prolegomena do Hrušovského diela ešte niekoľkými závažnými (aspoň podľa nás) konštatovaniami.

Opäť treba začať vedou, pretože veda je nielen hlavným predmetom Hrušovského filozofického záujmu, ohniskom, z ktorého sa rozvíja jeho uvažovanie a do ktorého sa opäť vracia, ale od začiatku je podľa neho aj vzorom výstavby samej filozofie. Požiadavka vedeckosti, ktorú na filozofiu od začiatku kladie, a ktorej sa nikdy v teórii ani v praxi nezrieka, je nepochybne, najmä v našom slovenskom kontexte, jednoznačne pokroková.³

Zhodou okolností jeho osobnostného vývinu, determinácií z rodinného a ním sprostredkovaného širšieho myšlienkového okruhu ako aj bezprostredných autoritatívnych koncepcií vo filozofii vedy konca tridsiatych rokov, formuloval sa *ideál vedeckosti* na redukovanej báze pozitivistického, a najmä novopositivistického, prístupu k tejto otázke. To už samo osebe znamená, že toto chápanie bolo uňho od začiatku poznačené viacerými jednostrannosťami *scientizmu*. V jeho mysliteľskom vývine je akási priama úmera: čím viac sa dostával pod vplyv marxizmu a stával sa sám marxistom, tým viac sa uňho oslabovali prvky scientizmu a naopak.

Ako významnú skutočnosť treba zaznamenať, že viacero závažných výhrad proti najradikálnejším myšlienkam (a dôsledkom) novopositivistického scientizmu si priniesol z tých — užších i širších — formatívnych vplyvov, ktoré podstatne pôsobili na jeho mysliteľský habitus. Patrí sem v prvom rade priam inštinktívne odmietnutie akýchkoľvek tendencií k solipsizmu, ktoré v tejto orientácii mali nezanedbateľné miesto. Tradícia realizmu, i keď rôzne sproblematizovaného, mu od začiatku poskytovala istejšiu pôdu, než agnosticizmus či dokonca solipsizmus najkrajnejších foriem scientizmu. Významnú úlohu pritom zohráva, že odrazovým bodom pre jeho uvažovanie o filozofických základoch vedy v oblasti špeciálnych vied bola najmä biológia a ďalšie vedy, zaoberajúce sa — ako vravel — „biotickou prírodou“, čo tlmilo fyzikalistický rigorizmus novopositivistických vzorov. A v neposlednom rade tu sústavne bolo vedomie potreby služby filozofie národu a jeho rozvoju, zbavené staromilstva, no zato nie menej naliehavé.

Na druhej strane tu však boli fascinujúco striktné a do istej miery

³ A to aj v ideologickom kontexte doterajšieho vývinu myslenia na Slovensku, čo si Hrušovský dobre uvedomoval. V súvislosti s Vedeckou syntézou viackrát v rozličných obmenách napísal: „Táto organizácia mala u nás skutočne iniciatívne poslanie: *svojím zmyslom pre exaktnosť myslenia a skúmania, a to najmä na Slovensku, kde od vekov prevládali v dôsledku osudových dejinných síl sklony k mysticismu, teologizovaniu a špekulovaniu*“ [1, s. 122]. [Podč. M. Z.]

aj efektívne novopozitivistické analýzy vedy a zdanlivo jednoznačné — hoci tvrdé — požiadavky na očistenie a spresnenie jej výrazového aparátu, jej syntaxe i sémantiky. Akoby sa tu ponúkala akási Ariadnina niť v neprehľadnom trasovisku názorov, ideí, pseudoideí, i fantazmagórií, v ktorom sa Slovač bezvýchodne brodila.³ Rodiace sa moderné Slovensko potrebovalo *modernú vedu*. Cesta k nej sa mu spočiatku črtala cez zjednotenie novopozitivismu, štrukturalizmu, psychoanalýzy a marxizmu (porovnaj 1, s. 403). Hrušovský sa ňou vydal, no postupne zisťoval, že tento hybrid je neživotný.

Možno špekulovať, prečo mu tak dlho trvalo, kým zistil túto — pre nás dnes evidentnú — pravdu. Dôvodov bolo veľa, no jedným a najpodstatnejším z nich bolo ochromenie tvorivého rozvoja marxistickej filozofie dogmatizmom, na ktoré Hrušovský reagoval po svojom. Síce neadekvátne — z hľadiska historickej perspektívy, ale pochopiteľne — z hľadiska predchádzajúcich ideálov, najmä ideálu vedeckosti.

Bol to krajne zúžený ideál. Zakladal sa na precenení *empirického* východiska vedy. Hrušovského tvrdohlavé trvanie na empirizme ako podstatnom príznaku vedeckosti (i keď zdôrazňoval význam „hlbinnej empirie“ a často hovoril o špecifickosti teoretického myslenia, racionálnej zložky vedy atď.) je permanentnou zložkou nielen jeho filozofie vedy, ale celej jeho filozofie a má na ňu negatívny vplyv. Iste tento dôraz na empiriu (koniec-koncov už Engelsom vysmievaný „všeindukcionizmus“) možno psychologicky i logicky vysvetliť Hrušovského obavami pred reminiscenciami špekulácie, hlboko zakorenenej v našej vede. Ale toto vysvetlenie nič nemení na skutočnosti, že pochopiť do hĺbky — slovne neraz proklamovanú — dialektiku empirie a teórie, zotrúvanie — dôsledné i nedôsledné — na empirizme je jedným zo základných (ak nie najzákladnejším) nedostatkov jeho úsilia o zvedčenie filozofie. Tu niekde sa črtá náznak horizontu, ktorý — v mene „vedeckosti“ — Hrušovský nebol schopný prekročiť.

Hoci tento „nedostatok odvahy“ je dobre zdôvodnený predchádzajúcim vývinom nášho slovenského myslenia (pozri napr. romantickú koncepciu „slovenskej vedy“ v 19. stor.), i neskromnosťou nejedného propagátora neobmedzených možností istým spôsobom pochopeného marxizmu v porovnaní so špeciálnymi vedami, teoreticky to nemôže byť argument.

Stopy scientistickej úzkoprstosti badať aj pri Hrušovského pokusoch v oblasti ontológie. Ani na chvíľu nemožno pochybovať o *jeho materialistickej intencii*. Problém je však v tom, ako ju zdôvodniť. Spočiatku sa v duchu realizmu odvoláva na akúsi „prirodzenú náklonnosť“ k uznaniu skutočnosti mimo nášho vedomia.⁴ Potom, po určitom váhaní pristu-

⁴ Z tejto pozície polemizoval ešte aj s N. O. Losským v brožúrke *Kritika intuitívneho realizmu* (1945), ba vrátil sa k nej ešte aj v *Problémoch noetiky* (1948), kde sa uspokojuje tým, že dáva „prednosť realistickej hypotéze pred solipsizmom“ (2, s. 109).

puje k pokusu o vlastnú ontologickú koncepciu. Nech sa už jej výsledok hodnotí akokoľvek, z hľadiska jeho mysliteľského vývinu v nej možno vidieť dôkaz *zásadného rozchodu* so scientickým hľadiskom a s ním spojenými rozpakmi v otázke bytia — a zároveň pokus odpovedať na kľúčové otázky *dialektického materializmu* na základe vlastných skúmaní, zo svojho zorného uhla.

Už sa azda dostatočne črtá základná téza našej úvahy o Hrušovského mysliteľskom vývine, totiž, že jeho vývin k marxizmu a postupné prehĺbovanie jeho pochopenia marxizmu je podstatne späté s rastom schopnosti prekonávať scientistické ohraničenia jeho myslenia, čo inými slovami znamená dopracúvať sa širšieho, všestrannejšieho chápania vedy, vedeckosti, inkluzíve chápania *vedeckosti filozofie*. Osou Hrušovského mysliteľského vývinu je vývin od scientistického chápania vedeckosti k jej marxistickému chápaniu. Prekážky, ktoré na tejto ceste musel prekonávať, neboli iba exogenné, nepochádzali iba z ideálov buržoázneho myslenia, ale boli aj endogenné, pochádzali aj z nerozvinutosti marxistického myslenia u nás, ba i prechodnej všeobecnej stagnácie v kľúčových teoretických otázkach. Ak zataženosť *empirizmom* patrí do prvej skupiny prekážok, s ktorými sa vo svojom vývine boril (bez toho, že by ich úplne prekonal), tak napríklad jeho neschopnosť pochopiť *prax* širšie ako iba empirickú (experimentálnu) verifikáciu, resp. širšie ako sústavu technických operácií, totiž pochopiť ju marxovsky, je dôsledkom nielen „školovania sa“ na vzoroch buržoáznej filozofie vedy, ale nemenej aj nerozpracovanosti tejto kľúčovej kategórie vo vtedajšom marxistickom myslení.

Osobitné postavenie pri zatlačaní prvkov scientizmu a rozvíjaní prvkov marxizmu v Hrušovského mysliteľskom vývine má jeho vzťah k *dialektike*. Dialektika bola preňho — riskulme psychologizovanie — bytostne blízka. Oscilácia medzi presvedčením, že pravdu možno dosiahnuť skepsou voči danému stupňu jej postihnutia, stavia mysliteľa vždy do dialogickej situácie. Ale tato je prvým stupnom dialektiky. Mysliteľ polemizuje s inými, no predovšetkým sám so sebou. Ak je mysliteľ, musí byť polemik, a to dokonca aj v prípade, že by sa mu pod perom (či na perách) zjavila priam absolútna pravda. A Hrušovský bol mysliteľ. Táto, možno povedať prirodzená, ci spontánna podoba dialektiky, myslenia prostredníctvom protikladov, mu bola od počiatku blízka. Pracoval ňou najmä pri vysvetľovaní vývinu myslenia (vedy, filozofie) a snažil sa ju — počnúc prvými prácami kultivovať materialistickou dialektikou. Voči tejto (najmä pokiaľ ide o objektívnu dialektiku) mal však aj vážne výhrady, ktoré iba pomaly a nedôsledne prekonával. Tieto výhrady boli opäť scientistickej proveniencie, ale sčasti vyplývali aj zo stavu vedeckého poznania (ktorý ho viedol, ako väčšinu vtedajších vedcov a filozofov napr. k popieraní vývinu, a tým aj dialektického charakteru anorganickej, „abiotickej“ prírody) a tiež z nevriešenosti vzťahu formálnej a dialektickej logiky (3, s. 23—24).

Nemožno však pochybovať, že Hrušovský založil svoj výklad vývinu vedeckého a filozofického poznania, ale i vývinu živej prírody a spoločnosti na ideí dialektického protirečenia. Snažil sa určiť špecifiku vonkajších a vnútorných protirečení vo vývine i dopracovať sa na riešenia ich vzájomného prelínania sa. Pravda, iba s ohrozeným úspechom. A tak, najmä v skorších dielach (no nielen v nich) nachádzame skôr dva druhy protirečení podnecujúcich a stimulujúcich vývin (vonkajšie a vnútorné), než hlboké postihnutie komplexnosti dialektického pôsobenia, prístup z hľadiska faktorov, rôzne aplikácie štrukturálnej metódy prevzatej zo špeciálnych vied a pod. Historicky vzaté (a to aj vzhľadom na štandard vtedajšej úrovne chápania a výkladu dialektickej metódy marxistami), ani toto nie je málo. Odráža sa v tom Hrušovského záujem o tendencie k dialektizácii vedy 20. stor., snaha poučiť sa na prvkoch dialektiky, ktoré sa presadzovali v metodológii špeciálnych vied (napr. v systémovo-štrukturálnom prístupe a pod.) a vyvodíť z toho všeobecné metodologické a filozofické dôsledky. Išlo mu o to — a to nie je zanedbateľné — dať k dispozícii odborníkom v špeciálnych vedách určité reálne, použiteľné metodologické nástroje a neopakovať iba zákony a princípy dialektiky. Týmto smerom budoval a ďalej prepracúval svoju „štrukturologiu“, do ktorej zakomponoval mnohé významnejšie podnety pre rozvoj dialektickej metódy, prichádzajúce zo špeciálnych vied. Táto štrukturologia bola vo svojich základoch poznamenaná všetkými vyššie spomenutými ohrozeniami jeho myslenia. Ako už dávnejšie presvedčivo ukázal V. Černík, bolo to hlavne nedostatočne hlboké pochopenie kategórie dialektického protirečenia, ktoré brzdilo Hrušovského v jeho úsilí o rozpracovanie pre vedcov použiteľnej dialektickej metódy.⁵ Oživenie výskumu dialektiky v marxistickej (a najmä sovietskej) filozofii v úzkej spojitosti s filozoficko-metodologickým spracúvaním nových javov v konkrétnom vedeckom myslení, sa však pozitívne odrazilo aj na Hrušovského chápaní dialektiky, najmä v jeho poslednom vývinovom období.

* * *

Týmto náčrtom nášho chápania Hrušovského mysliteľského vývinu a jeho problémov sme si chceli jednak pripomenúť nedožitú osemdesiatiny nášho filozofa a jednak prispieť k vypracovaniu komplexného

⁵ „Vnútorné protirečenie interpretuje len ako akúsi vnútornú polaritu hybných zložiek procesu..., hoci polarita je práve naopak formou vonkajšieho prejavu vnútorného dialektického protirečenia. Podľa V. I. Lenina je „jadrom“ dialektiky dialektické protirečenie, podľa I. Hrušovského je „základnou platformou interpretácie filozofických kategórií“ — vzájomné pôsobenie... Odtiaľ pramení aj Hrušovského tendencia redukcie zákona na kauzálny zákon a redukcie genetickej štruktúry na dynamickú štruktúru“ (4, s. 405).

pohľadu na túto osobnosť, ktorá tak výrazne ovplyvnila vývin myslenia a kultúry na Slovensku. Takýto pohľad sme akademikovi Hrušovskému dlžní a azda prvou splátkou bude príslušná kapitola pripravovaného druhého zväzku dejín filozofie na Slovensku. Pravda, ani potom neprestaneme byť dlžníkmi. A to nielen za prácu, ktorú pre slovenské marxistické myslenie vykonal, za inšpirujúce myšlienky, za vytvorenie záväznej tradície profesionálnej práce v oblasti filozofie u nás, ale aj — a možno najmä — za príklad, ktorý nám dal svojim charakterom, úpornou snahou hľadať pravdu a potom stáť si za ňou — v čase i nečase — váhou vlastnej osobnosti.

LITERATÚRA

1. HRUŠOVSKÝ, I.: Dialektika bytia a kultúry. Bratislava 1975.
2. HRUŠOVSKÝ, I.: Kapitoly z teórie vedy. Bratislava 1968.
3. HRUŠOVSKÝ, I.: Invencia a vývoj. Bratislava 1935.
4. ČERNÍK, V.: Niektoré gnozeologické problémy v diele I. Hrušovského. Zborník Philosophica, roč. XIX—XX. Bratislava 1982.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ЭВОЛЮЦИИ МЫШЛЕНИЯ И. ГРУШОВСКОГО

Милан Зиго

В первой части статьи автор предлагает собственную периодизацию эволюции философии академика И. Грушовского. В процессе эволюции взглядов Грушовского от сциентизма к марксизму, а затем в рамках марксизма автор выделяет шесть основных этапов. Во второй части статьи автор рассматривает главные проблемы этой эволюции. Он подчеркивает, что главной областью научной деятельности Грушовского была философия науки, инспирированная вначале в значительной степени идеями неопозитивизма, но в то же время, однако, обусловленная и диалектическим материализмом. Автор видит главный недостаток мышления Грушовского в неспособности преодолеть эмпиристский подход к научному (и философскому) познанию. Одновременно автор указывает на то, как у него постепенно углублялось понимание объективной реальности, диалектики и, наконец, и практики. Автор подчеркивает большое значение творчества Грушовского для формирования профессиональной марксистской философии в Словакии.

ZU EINIGEN FRAGEN DES DENKWEGES VON I. HRUŠOVSKÝ

Milan Zigo

Im ersten Teil der Studie schlägt der Vf. eine eigene Periodisierung des philosophischen Weges von Akademiemitglied Hrušovský vor. In dessen Entwicklung vom Sziientismus zum Marxismus und dann in der Entwicklung im Rahmen des Marxismus grenzt er sechs Hauptetappen aus. Im zweiten Teil des Aufsatzes skizziert er die Hauptprobleme dieser Entwicklung. Er betont, dass der Hauptbereich von Hrušovskýs Denktätigkeit die Philosophie der Wissenschaft war, die anfänglich stark durch die Ideen des Neopositivismus inspiriert, gleichzeitig aber auch durch den dialektischen Materialismus

beeinflusst war. Den Hauptmangel von Hrušovskýs Denken identifiziert er in der Unfähigkeit den empirizistischen Zugang zur wissenschaftlichen (auch philosophischen) Erkenntnis zu überwinden. Gleichzeitig weist er darauf hin, wie sich bei ihm das Verständnis der objektiven Realität, der Dialektik und zuletzt auch der Praxis allmählich vertiefte. Er hebt die Grundbedeutung von Hrušovskýs Werk für die Herausbildung der professionellen marxistischen Philosophie in der Slowakei hervor.

Kantovu spoločnosť založil Hans Vaihinger v Halle r. 1904. Na prvom stretnutí jej členov 22. apríla 1904 formuloval ako hlavný cieľ spoločnosti požiadavku rozšírenia štúdia Kantovej filozofie.

V súčasnosti sa Kantova spoločnosť sústreďuje predovšetkým na nasledujúce úlohy:

1. Vydávanie Kantových štúdií a doplnkových vydaní Kantových štúdií.
2. Organizovanie kongresov v päťročných cykloch. Do r. 1985 sa zorganizovalo 6 medzinárodných kongresov a zároveň 2 jubilejné kongresy r. 1974 a 1981.
3. Organizácia prednášok.
4. Všeobecné informácie o výskume Kantovej filozofie.

Bibliografická pracovná skupina Kantovej spoločnosti pod vedením profesora Maltera v Mainzi dáva k dispozícii každého pol roka (pri väčších stretnutiach častejšie) zoznam najnovšej literatúry o Kantovi. Prvý zoznam bude vyhotovený na konci júna (prof. Dr. Rudolf Malter, Philosophisches Seminar der Universität, Saarstrasse 21, 6500 Mainz) a zaslaný prípadným záujemcom.